

Magdalena Dąbrowska

Uniwersytet Warszawski

e-mail: m.dabrowska@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0002-4014-4725

**O literaturze rosyjskiej w „Dzienniku Wileńskim”
(ogłoszenia wydawnicze i artykuły przeglądowe
z lat 1818–1825)**

**On the Russian Literature in “Dziennik Wileński”
(Publishing Announcements and Review Articles
from the Years 1818–1825)**

ABSTRACT

“Dziennik Wileński” is a scholarly and literary monthly periodical, published in Vilnius during the years 1805–1806, 1815–1830. The programme of the periodical includes the article *Preface to Dziennik Wileński with a Description of the Geographical Location and Temperature of the City of Vilnius* (1815). The paper explores the reception of Russian literature (from the Enlightenment and Romanticism periods) in “Dziennik Wileński” between 1818 and 1825. It consists of four parts: 1. *Opening Remarks* (a discussion of the history and aims of the periodical, the research of Jolanta Kowal), 2. *Publishing Announcements* (information on the Russian literature in the biographical section, concerning e.g. Nikolay Karamzin, Vasily Zhukovsky, Alexander Pushkin), 3. *Review Articles* (outlines of the history of Russian literature, e.g. translations of the articles by Nikolay Gretch and Alexander Bestuzhev), 4. *Conclusions* (an analysis of the reception of new publications representing various literary trends). The paper takes a comparative approach and includes both literary-historical and press-historical commentary.

Keywords: reception, Russian literature, “Dziennik Wileński”, publishing announcement, article

Uwagi wstępne

„Nie znamy [...] prawie zupełnie prasy z lat 1800–1830, a bez jej znajomości [...] trudno się kusić o pełną i w miarę wierną rekonstrukcję myśli estetycznoliterackiej tamtych lat” – pisał Piotr Żbikowski w książce o klasycyzmie postaniśławowskim¹. W ciągu ponad ćwierćwiecza, które minęło od sformułowania tej opinii, udało się poczynić wiele ustaleń na temat wydawnictw periodycznych, zarówno o charakterze bibliograficznym i prasohistorycznym, jak i historycznoliterackim. W dużym stopniu słowa badacza stały się nieaktualne w odniesieniu do „Dziennika Wileńskiego” z lat 1805–1806 i 1815–1830, którego literackie oblicze doczekało się opracowania w monografii Jolanty Kowal; ta obszerna praca zawiera – poza samym komentarzem historycznoliterackim – liczącą ponad sto pozycji bibliografię zawartości wileńskiego czasopisma, opartą na podziale na poezję, prozę i (w wyborze) publicystykę literacką, krytykę, syntezę oraz przeglądy². Odpowiedzi na pytanie o zasadność prowadzenia tak sprofilowanych badań najpełniej udzielił Wacław Ciechowski:

[...] jeżeli literatura jest zwierciadłem, w którym nie tylko odbija się, ale i utrwała życie narodu, społeczeństwa, w danej epoce, jego poglądy, dążenia, pragnienia, zapatrywania na potrzeby i obowiązki, to prasa periodyczna jest tym samym w stopniu wyższym; dziennik to samo życie, wierna fotografia jego w dniu wczorajszym³.

Jeżeli wskazywać luki w stanie badań nad „Dziennikiem Wileńskim”, to na plan pierwszy wysuwa się nieliteracka zawartość tego periodyku (z zakresu historii i podróżnictwa, rolnictwa, chemii, rzemiosła itp.) oraz – w ramach materiałów literackich – publikacje rzucające światło na literatury zagraniczne: grecką i rzymską oraz angielską, francuską, niemiecką, rosyjską, włoską, hiszpańską i portugalską, węgierską, duńską, holenderską i literatury orientalne. Wybór drugiej perspektywy oznacza, że (jeśli nawiązać do zacytowanych opinii) należy zająć się życiem nie narodu, ale narodów, oraz myślą estetycznoliteracką na więcej niż jednym gruncie narodowym.

¹ P. Żbikowski, *Klasycyzm postaniśławowski. Zarys problematyki*, Warszawa 1999, s. 9.

² J. Kowal, *Literackie oblicze „Dziennika Wileńskiego” (1805–1806 i 1815–1830)*, Rzeszów 2017.

³ W. Ciechowski, *Czasopisma polskie na Litwie*, „Kwartalnik Litewski” 1910, t. 2, s. 39.

Celem niniejszego artykułu, powstałego w ramach projektu mapowania *rossiców* w czasopiśmie polskich pierwszej połowy XIX wieku, jest przegląd dwojakiego rodzaju publikacji na temat literatury rosyjskiej: ogłoszeń wydawniczych oraz artykułów przeglądowych. Trzecią grupę materiałów z tego zakresu, pozostającą tutaj poza polem widzenia, tworzyły przekłady literatury rosyjskiej, by jako przykład wymienić odę *Bóg* Gawriiły Dierżawina, przetłumaczoną przez Ignacego Szydlowskiego. Czwartą zaś – również dalej nieuwzględnianą – spisy wychodzących w danym roku rosyjskich wydawnictw periodycznych oraz przeglądy działalności tamtejszych instytucji oświatowych, literackich i naukowych. Przekładom poświęciła wiele miejsca Eugenia Kucharska w artykule z 1991 roku, wciąż pozostającym jednym z głównych źródeł wiedzy na temat *rossiców* w „Dzienniku Wileńskim”⁴; pozostałe dwie kategorie materiałów dopiero czekają na kompleksowe opracowanie. W niniejszym artykule zostanie wprowadzone jeszcze jedno ograniczenie, tym razem o charakterze czasowym: przedmiotem zainteresowania stanie się wybrana zawartość „Dziennika Wileńskiego” z drugiego okresu wychodzenia, co bynajmniej nie oznacza, że publikacje z przynajmniej jednej ze wskazanych kategorii nie ukazywały się w jego pierwszej, dwuletniej „odsłonie”⁵. O ile w pierwszym okresie literatura rosyjska gościła w czasopiśmie sporadycznie, o tyle w drugim, w szczególności po roku 1818, była traktowana w nim, według słów Kowal, „z wyjątkową estymą”, co miało „uwarunkowania natury politycznej i było też niewątpliwie związane z przejawami orientacji pansławistycznej”⁶. Zawężenie ram czasowych uwzględnionego materiału wynika więc bezpośrednio z dziejów „Dziennika Wileńskiego” (wysunięcie na plan pierwszy drugiego etapu ukazywania się) oraz miejsca i roli w jego zawartości publikacji na temat

⁴ E. Kucharska, *Literatura rosyjska na łamach „Dziennika Wileńskiego”*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Rossica Stetinensia” 1991, nr 2, s. 7–29. Rok 1991 widnieje na stronie tytułowej numeru, w nagłówku artykułu został podany rok wcześniejszy.

⁵ W 1806 roku ukazał się w nim – pod tytułem *Literatura rosyjska* i z przedmową Józefa Kossakowskiego – przekład *Panteonu pisarzy rosyjskich* Nikołaja Karamzina, który doczekał się już omówienia nie tylko w pracy Kucharskiej; zob.: M. Dąbrowska, „Wystawić czytelnikom w rzucie jednym oka literaturę rosyjską”, czyli o przeglądach dziejów literatury rosyjskiej w polskich wydawnictwach periodycznych pierwszej połowy XIX wieku, [w:] *Polska – Rosja w sferze kultury i religii. Wybrane problemy*, red. A. Krzywdzińska, Kraków 2016, s. 185–199.

⁶ J. Kowal, *Literackie oblicze „Dziennika Wileńskiego”...*, s. 331.

literatury rosyjskiej (wyeksponowanie okresu, w którym – jak pokazały badania ilościowe – było ich najwięcej i do tego miały one największą objętość).

Na „stary” oraz początkowe cztery lata „nowego” „Dziennika Wileńskiego” rzucał światło następujący przegląd rodzimych wydawnictw periodycznych, opublikowany w 1820 roku:

Dziennik Wileński, pismo naukowe, pierwsze w Wilnie, zaczął wychodzić w roku 1805. W roku 1806tym wyszło tylko dziewięć numerów [...]. Od początku roku 1815go, nakładem P. Józefa Zawadzkiego, typografa Cesarskiego Uniwersytetu Wileńskiego, wznowiony, był utrzymywany do końca roku 1817go. [...] Od początku roku 1818go utrzymuje się nakładem Towarzystwa Typograficznego, które się tegoż roku w Wilnie utworzyło⁷.

Ramy czasowe niniejszego opracowania obejmą ośmioletni odcinek drugiego okresu wydawania wileńskiego czasopisma, trwający w latach 1818–1825, co wynika z jednej strony ze wspomnianego niespotykanego wcześniej nagromadzenia materiałów o literaturze rosyjskiej, z drugiej z przyjętych jednolitych zasad organizacji wewnętrznej czasopisma, różnych od zastosowanych zarówno w latach 1815–1817, jak i przede wszystkim po 1826 roku.

„Dziennik Wileński”, określany mianem czasopisma naukowo-literackiego⁸, ukazywał się co miesiąc. Liczba tomów, które mieściły roczny komplet numerów, rosła z roku na rok: w latach 1815–1818 było ich dwa, w latach 1820–1824 trzy, a w 1825 – aż cztery. Ogłoszenia o nowościach książkowych tworzyły zawartość działu o nazwie „Wiadomość o nowych dziełach” lub „Wiadomości bibliograficzne”, stanowiącego z reguły ostatni segment numeru. Artykuły przeglądowe na temat poszczególnych literatur narodowych były zamieszczane pod ogólną nazwą „Literatura”. Zmiana w strukturze wewnętrznej „Dziennika Wileńskiego”, która nastąpiła w 1826 roku, polegała na rozpoczęciu wydawania go w pięciu równoległych seriach.

⁷ [B.p.], *Pisma periodyczne polskie*, „Dziennik Wileński” 1820, t. 1, nr 1, styczeń, s. 118. O dziejach wydawania czasopisma, w tym osobach z nim związanych, zob. szerzej w: J. Kowal, *Literackie oblicze „Dziennika Wileńskiego”...*, s. 41–69.

⁸ C. Gajkowska, *Czasopiśmiennictwo literackie XIX wieku*, [w:] *Słownik literatury polskiej XIX wieku*, red. J. Bachórz, A. Kowalczykowa, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991, s. 144.

Numery „Dziennika Wileńskiego” z lat 1818–1824 były opatrzone mottem zaczerpniętym ze *Zwierciadła żywota człowieka poczciwego* Mikołaja Reja, które zastąpiło wybrane w 1815 roku łacińskie motto z traktatu Andrzeja Frycza Modrzewskiego *De Republica emendanda*.

Końcowy fragment motta zaczerpniętego z dzieła Reja brzmiał jak zapowiedź wypełnienia periodyku właśnie wiadomościami o literaturze zagranicznej, którą czytelnik mógł poznać bez wychodzenia z domu: „Nie trzeba będzie wielkiego nakładu; zbiegasz wszystek świat lekkim kosztem, tuż na miejscu siedząc, tak, jakobyś tam wszędzie oczywiście był, a jakobyś wszystko słyszał”⁹.

Program czasopisma został przedstawiony w pierwszym numerze z 1815 roku w artykule *Wstęp do Dziennika z opisaniem położenia geograficznego i temperatury miasta Wilna*, a potem był doprecyzowywany w zapowiedziach kontynuowania jego wydawania w kolejnym roku: „Lubo główniejszym zdaje się być pism periodycznych zamiarem, pożyteczne wiadomości upowszechniać i nabywanie ich ułatwić”¹⁰; „Ogłaszać będzie rzeczy najnowsze, a pożytkiem oznaczone, z historii, statystyki, podróży, literatury, osobiłwie kraju własnego, tudzież nauk, sztuk, rzemiosł, rolnictwa i wiejskiego przemysłu”¹¹.

Na zakończenie uwag wstępnych warto dodać, że w podobny sposób i w zbliżonym pod względem szczegółowości zakresie dostawali informacje o polskim życiu literackim czytelnicy rosyjskich periodyków tamtych czasów. Można mówić w tym zakresie o zasadzie wzajemności.

Ogłoszenia wydawnicze

Jolanta Kowal odnotowała ogłoszenia o nowych dziełach rosyjskich w trzynastu numerach „Dziennika Wileńskiego”: siedmiu z 1818 roku, po jednym z lat 1819 i 1820, dwóch z 1823 i po jednym z lat 1824 i 1825¹².

⁹ Zob. strony tytułowe poszczególnych numerów z tego okresu.

¹⁰ [B.p.], *Wstęp do Dziennika z opisaniem położenia geograficznego i temperatury miasta Wilna*, „Dziennik Wileński” 1815, t. 1, nr 1, styczeń, s. 1.

¹¹ [B.p.], *Dziennik Wileński na rok 1820sty*, „Dziennik Wileński” 1819, t. 2, nr 5, maj, s. nlb.

¹² J. Kowal, *Literackie oblicze „Dziennika Wileńskiego”...*, s. 330.

Nie jest to jednak rejestr kompletny z uwagi na pominięcie ich w jednym numerze z 1818, w dwóch z 1820 i w tyluż z 1823 oraz w jednym z 1824 roku¹³.

W 1818 roku ogłoszenia były zamieszczane w rubryce „Dzieła rosyjskie” działu o nazwie „Wiadomość o nowych dziełach”. W 1819 roku rubryka ta nazywała się „Literatura rosyjska” i wchodziła w skład działu „Nowe dzieła”. W 1820 roku w piśmie pojawił się dział „Wiadomości bibliograficzne”, podzielony na bardzo liczne rubryki odpowiadające różnym sferom ludzkiej aktywności (historia, prawo, polityka, moralność, edukacja, poezja, teatr, medycyna, muzyka itp.), w których były zamieszczane także ogłoszenia o rosyjskiej produkcji wydawniczej; w latach 1823–1825 została wyodrębniona w nim osobna rubryka „Nowe dzieła rosyjskie”. Liczba ogłoszeń o nowościach rosyjskich wahała się w poszczególnych numerach od jednego (o „słowniku botanicznym” Iwana Martynowa w tomie drugim z 1820 roku¹⁴) do kilkudziesięciu (ponad trzydzieści w numerze dziewiątym tomu trzeciego z 1824 roku). Z punktu widzenia czytelników oba rozwiązania miały zarówno zalety, jak i wady. Pierwsze z nich – zgrupowanie informacji o książkach rosyjskich w jednym miejscu – pozwalało na jednorazowe zapoznanie się ze wszystkimi, ale zmuszało do samodzielnej selekcji, oddzielenia literatury pięknej od publikacji o innym charakterze. Drugie – odwrotnie – zapewniało bardzo szybkie rozeznanie w nowościach literackich, lecz stwarzało potrzebę odnalezienia pośród nich pozycji rosyjskich.

Sporządzanie spisu nowości wydawniczych bez podziału na dzieła literackie i pozostałe publikacje wynikało z traktowania piśmiennictwa jako jednej całości. Sąsiedowanie „metryczki” bibliograficznej z elementami opisu bibliologicznego i komentarzami historycznoliterackimi należy tłumaczyć dopiero rozpoczynającym się procesem, jak wyraził się Stefan Sawicki, „rozszczepienia trzech różnych, [...] dotychczas związanych ze sobą i zmieszanych

¹³ „Dziennik Wileński” 1818, t. 2, nr 7, s. 102; „Dziennik Wileński” 1820, t. 1, nr 1, styczeń, s. 126–128; „Dziennik Wileński” 1820, t. 2, nr 5, maj, s. 119–121; „Dziennik Wileński” 1823, t. 1, nr 2, luty, s. 245–247; „Dziennik Wileński” 1823, t. 3, nr 11, listopad, s. 366–368; „Dziennik Wileński” 1824, t. 1, nr 2, luty, s. 259–260. W bibliografii niniejszego artykułu nie znajdują się adresy ogłoszeń wydawniczych w poszczególnych numerach. Zamiast nich zostanie zamieszczony ogólny adres czasopisma i wykorzystanych roczników.

¹⁴ Zob.: И. Мартынов, *Техно-ботанический словарь*, Санкт-Петербург 1820.

typów stwierdzeń naukowych, na trzy odrębne nauki: bibliografię, bibliologię i historię literatury”¹⁵.

Ogłoszenia o poszczególnych publikacjach były skonstruowane według schematu: tytuł dzieła, oznaczenie autora i tłumacza (ze wskazaniem języka oryginału), numer wydania, miejsce wydania i nazwa drukarni, rok wydania, format, liczba tomów (części) z liczbą stron.

Oto dwa przykłady, odnoszące się – pierwszy, zawierający bogatsze dane bibliograficzne – do wyboru dzieł pisarza oraz – drugi, z danymi podstawowymi – do pojedynczego utworu:

Стихотворения В. Жуковского. Dzieła poetyczne W. Żukowskiego, wydanie 3cie, poprawione i pomnożone. St. Petersburg. druk. dep. narod. oświec. 8. Cz. I, str. 400; cz. II. 380, cz. III 438 str.¹⁶

Бахчисарайский фонтан. Bachczysarajska fontanna, przez Aleksandra Puszkina. Moskwa, 1824 druk. Semenowa, 8, s. XX i 48¹⁷.

Główna część opisu bibliograficznego była sporządzona w języku polskim lub równoległe po rosyjsku i polsku. Wyłącznie w języku polskim opisy bibliograficzne znalazły się w pierwszym numerze z 1818 roku:

Podróż p. Dupaty we Włoszech w roku 1785, tłumaczył z fran. Martynow. Wyd. 3cie popraw. i dopełn. Cz. 1 w Moskwie w druk. Seliwanowskiego, 1817, 12, str. 265; cz. 2 w Petersburgu w druk. akademii nauk, 12mo, str. 284¹⁸.

Jeśli zaistniała taka potrzeba, opis był uzupełniany o informacje o zaopatrzeniu publikacji w ryciny, mapy, tablice itp. (niekiedy z ich liczbą i charakterystyką) oraz o cenie i warunkach sprzedaży (prenumeraty). Na osobne odnotowanie zasługują notki o wspomnianym słowniku Iwana Martynowa oraz o zbiorze dzieł klasyków greckich w przekładzie rosyjskim tegoż autora¹⁹,

¹⁵ S. Sawicki, *Początki syntezy historycznoliterackiej w Polsce. O sposobach syntetycznego ujmowania literatury w I połowie w. XIX*, Warszawa 1969, s. 89. Por.: T. Mikulski, *Historia literatury wobec zagadnień księgoznawstwa*, [w:] *Studia nad książką poświęcone pamięci Kazimierza Piekarskiego*, Wrocław 1951, s. 65–77.

¹⁶ „Dziennik Wileński” 1824, t. 3, nr 9, wrzesień, s. 110.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ „Dziennik Wileński” 1818, t. 1, nr 1, styczeń, s. 107.

¹⁹ Por.: *Греческие классики, переведенные Иваном Мартыновым*, Санкт-Петербург 1823–1829.

które wypełniło zaproszenie do zakupu (wraz z wyszczególnieniem warunków finansowych i adresem korespondencyjnym) wystosowane przez autora do czytelników. W obu notkach Martynow został przedstawiony jako twórca „znakomity” i „zasłużony” w literaturze rosyjskiej²⁰.

Z reguły cel działu bibliograficznego czasopisma stanowiło samo zapoznanie czytelników z nowościami wydawniczymi i pomoc w znalezieniu potrzebnych albo interesujących pozycji; zdarzało się jednak redaktorom odstępianie od suchego tonu sprawozdawczego na rzecz tonu perswazyjnego, zmieniającego opis bibliograficzny w bardzo pochlebną recenzję, albo przynajmniej – o czym dały już wyobrażenie opisy książek Martynowa – dołączanie komentarzy przybliżających z tej czy innej perspektywy daną pozycję albo jej autora czy tłumacza.

Z pierwszą sytuacją mamy do czynienia w notce o *Historii państwa rosyjskiego* Nikołaja Karamzina. Poza pakietem standardowych informacji bibliograficznych zawiera ona ocenę spuścizny autora i zapowiedź publikowania fragmentów jego dzieła w „Dzienniku Wileńskim”:

Autorem dzieła jest znakomity w rosyjskiej literaturze pisarz, P. [tj. Pan – M.D.] Karamzin, tytułem historiografa rosyjskiego zaszczycony, a twórcą nowej prozy od dawna słynący. W późniejszych numerach Dziennika naszego postanawiamy umieścić wyjątki z tego dzieła, od uczonych rosyjskich nazywanego chlubnym pomnikiem panowania N. Cesarza Aleksandra I, i chwały narodu rosyjskiego²¹.

Drugi przypadek dotyczy notki o *Natalii, córce bojarskiej* Aleksandra Mieszczewskiego, wierszowanej przeróbki głośnej opowieści historycznej Karamzina pod takim samym tytułem:

Jest to powieść z prozy na wiersz przerobiona²².

Notki o dziełach literackich zdecydowanie ustępowały pod względem liczebności notkom o publikacjach o innym charakterze, dość dobrze obrazowały jednak złożony pejzaż literatury rosyjskiej pierwszych dziesięcioleci

²⁰ „Dziennik Wileński” 1820, t. 2, nr 1, maj, s. 119–121; „Dziennik Wileński” 1823, t. 1, nr 2, s. 246–247.

²¹ „Dziennik Wileński” 1818, t. 1, nr 2, luty, s. 223. „Twórcą nowej prozy” Karamzin był jako autor opowieści sentymentalnych i preromantycznych oraz *Listów podróżnika rosyjskiego*.

²² „Dziennik Wileński” 1818, t. 1, nr 1, styczeń, s. 109.

XIX wieku. Czasy te jawiły się w niej jako okres spotkania zjawisk „starych” i „nowych”: zakorzenionych w oświeceniu i zwiastujących romantyzm albo już go reprezentujących, tworzących razem wielobarwną, często palimpsestową, mozaikę²³. Jurij Mann pisał, że „trudności w badaniach nad rosyjskim romantyzmem zaczynają się od jego historycznego rozgraniczenia od nurtów poprzednich”²⁴. Bohdan Galster pisał, że „romantyzm stanowił [...] podówczas tylko jedną z możliwości twórczych, bynajmniej nie jedyną”, co przekreślało możliwość wyznaczenia przełomu romantycznego w tym kraju²⁵. Rozpatrywany wycinek dziejów literatury rosyjskiej nazywany jest niekiedy „prześciowym”, a określenie to odnoszone bywa również do ówczesnej krytyki literackiej²⁶.

Wśród nowości wydawniczych znajdujemy więc z jednej strony utwory dramaturgiczne o proveniencji oświeceniowej, odtwórcze i często schlebające gustom masowej publiczności oczekującej romansowych treści, schematycznych postaci i melodramatycznego zabarwienia, a z drugiej – *Fontannę Bachczysaraju*, jeden z czterech romantycznych poematów południowych Aleksandra Puszkina, oraz tegoż autora „powieść wierszem” pod tytułem *Eugeniusz Oniegin*.

O dramaturgii jako najśłabszym ogniwie literatury tamtych czasów pisał Nikołaj Grecz w artykule *O stanie literatury rosyjskiej w roku 1817*²⁷, jednym z trzech artykułów przeglądowych o literaturze rosyjskiej opublikowanych w rozpatrywanym okresie w „Dzienniku Wileńskim”:

Inne ogłoszone drukiem i wystawione w teatrze w roku przeszłym [tj. 1817 – M.D.] komedie nie mogą być uważane za owoc literatury. Są to albo słabe

²³ Por. opinię Tomasza Jędrzejewskiego w książce o prasie polskiej: „Warszawa nie była jednoznacznie ani klasycystyczna, ani romantyczna. Podobnie trudno określić Wilno około 1820 roku jako romantyczne”; T. Jędrzejewski, *Literatura w warszawskiej prasie kulturalnej pogranicza oświecenia i romantyzmu*, Kraków 2016, s. 40.

²⁴ Ю. Манн, *Русская литература XIX века. Эпоха романтизма*. Москва 2001, с. 416. Tu i dalej, o ile nie wskazano inaczej, przekład z języka rosyjskiego własny – M.D.

²⁵ B. Galster, *Paralele romantyczne. Polsko-rosyjskie powinowactwa literackie*, Warszawa 1987, s. 10, 251.

²⁶ В.В. Проэоров, О.О. Милованова, Е.Г. Елина, Е.Е. Захаров, И.А. Книгин, *История русской литературной критики*, ред. В.В. Проэоров, Москва 2002, с. 41–47.

²⁷ Н. Г[реч], *О произведениях русской литературы в 1817 году*, „Сын Отечества” 1818, ч. 43, № 1, с. 3–13. Tytuł tego i pozostałych artykułów przeglądowych będą podawane dalej zgodnie z ich brzmieniem w przekładzie.

kopie rozmaitych oryginałów, maskaradowe z różnych kawałków pozszywane ubiory; albo osobiste satyry, w których ludzie, sprawiedliwie ocenieni głosem krytyki, nieprzyjaciół swoich wystawują na szyderstwo²⁸.

W dwóch pozostałych artykułach przeglądowych, pochodzących już z lat dwudziestych XIX stulecia, utwory Puszkina będą należały do najszerszej opisywanych i najwyżej ocenianych.

W wykazach nowości wydawniczych znalazły się również: piąte wydanie wyboru dzieł Iwana Chemnicera²⁹, czołowego rosyjskiego bajkopisarza przed Iwanem Kryłowem, oraz pierwsza część zbioru poezji Anny Buniny, autorki, której twórczość rozwinęła się już w wieku XIX³⁰. W 1825 roku czytelnicy otrzymali informację o *Wojnarowskim* oraz *Dumach* Kondratija Rylejewa³¹. Jak widać, w dziale tym była mowa o ludziach pióra reprezentujących różne pokolenia i mających rozmaite doświadczenia. Jeszcze raz na osobne odnotowanie zasługuje wzmianka o zbiorze utworów Żukowskiego jako tego autora, którego, jak trafnie zauważył Galster, „uważa się [...] bądź za sentymentalistę, bądź za preromantyka, bądź wreszcie za właściwego twórcę romantyzmu rosyjskiego”³².

Dokonany powyżej przegląd wymaga odpowiedzi na jeszcze jedno pytanie, mianowicie o źródło wiedzy o rosyjskich nowościach książkowych. Czy wileńscy redaktorzy wcielali w życie zasadę *de visu*, czyli sporządzali opisy publikacji po bezpośrednim – naocznym – zapoznaniu się z nimi, czy też powtarzali informacje za działami bibliograficznymi rosyjskich wydawnictw periodycznych? Albo inaczej: czy mieli poszczególne pozycje w ręku, czy przekazywali wiedzę pochodzącą od innych autorów? Bardziej prawdopodobne wydaje się drugie rozwiązanie, co potwierdza przypis redaktorów wileńskiego czasopisma do pierwszego z omówionych dalej artykułów przeglądowych.

²⁸ [N. Grecz], *O stanie literatury rosyjskiej w roku 1817* (z *Dzien. Ros. Syn Ojczyzny*), „Dziennik Wileński” 1818, t. 1, nr 5, maj, s. 465–466.

²⁹ Zob.: И.И. Хемницер, *Басни и сказки. В трех частях*, изд. 5 вновь исправ., Санкт-Петербург 1820.

³⁰ Zob.: А. Бунина, *Собрание стихотворений*, ч. 1, Санкт-Петербург 1819.

³¹ Zob.: К. Рылеев, *Войнаровский*, Москва 1825; К. Рылеев, *Думы*, Москва 1825.

³² B. Galster, *Paralele romantyczne...*, s. 10.

Artykuły przeglądowe

Obecność w „Dzienniku Wileńskim” artykułów przeglądowych na temat poszczególnych literatur narodowych można wyjaśnić za Teresą Kostkiewiczową rozszerzaniem się „horyzontu zainteresowań, obejmującego nie tylko wielkie literatury o powszechnej renomie, lecz także obszary dotychczas mniej popularne”, a także „narastającym krytycyzmem wobec wzorca literatury francuskiej”, wyzwającym „wrażliwość na różniące się odeń cechy piśmiennictwa oraz na inne wartości niż doskonałe wcielenie norm dobrego smaku”³³. W przypadku literatury rosyjskiej ważną rolę odgrywały porozbiorowy kontekst polityczny i nastroje panslawistyczne.

O ile oddany do rąk czytelników „Dziennika Wileńskiego” w 1806 roku *Panteon autorów rosyjskich* Karamzina stanowił próbę przeglądu dziejów literatury od wczesnego średniowiecza do XVIII wieku ujętą w formułę zbioru biogramów, o tyle artykuły przeglądowe opublikowane w latach 1818–1825 rzucały światło na znacznie krótszy odcinek czasu obejmujący miniony (rzadziej bieżący) rok kalendarzowy. Były to przekłady (z większymi lub mniejszymi skrótami) artykułów: *O stanie literatury rosyjskiej w roku 1817* Nikołaja Grecza³⁴ z czasopisma „Syn Ocieczestwa” z 1818 roku³⁵, *Kilka słów o literaturze rosyjskiej*³⁶ z pisma Tadeusza (Faddieja) Bułharyna „Literaturnyje Listki” z 1824 roku³⁷ i *Rzut oka na literaturę rosyjską w roku*

³³ T. Kostkiewiczowa, *Krytyka literacka w Polsce w epoce oświecenia*, [w:] E. Sarnowska-Temeriusz, T. Kostkiewiczowa, *Krytyka literacka w Polsce w XVI i XVII wieku oraz w epoce oświecenia*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, s. 298.

³⁴ [N. Grecz], *O stanie literatury rosyjskiej w roku 1817...*, s. 461–469.

³⁵ Zob. przypis 27.

³⁶ [B.p.], *Kilka słów o literaturze rosyjskiej*, [przeł.?] L.R., „Dziennik Wileński” 1824, t. 1, nr 1, styczeń, s. 33–36. Inicjały L.R., widniejące pod artykułem, stanowią oznaczenie nie jego autora, lecz tłumacza, którym prawdopodobnie był Leon Rogalski (por. przypis 38).

³⁷ [Б.п.], *Литература*, „Литературные листки” 1824, ч. 1, № 1, январь, с. 25–29. W 1824 roku Bułharyn wspominał, że „był czas, gdy [...] wydawał sam »Literaturnyje Listki« [...] i pisał wszystko własną ręką, bez żadnych współpracowników” (Ф. Булгарин, *Журнальная всякая всячина*, „Северная Пчела” 1842, № 267, с. 1067), co nie oznacza bynajmniej, jak dowodził Abram Rejtblat, że cała zawartość czasopisma była jego autorstwa. Omawianego artykułu badacz nie umieścił w bibliografii publikacji Bułharyna. Zob.: А.И. Рейтблат, *Фаддей Венедиктович Булгарин: идеолог, журналист, консультант секретной полиции. Статьи и материалы*, Москва 2016, с. 93, 516–518.

1824 i w początkach 1825 Aleksandra Bestużewa³⁸ z almanachu „Polarnaja Zwiezda” z 1825 roku³⁹. Oba czasopisma i almanach ukazywały się w Petersburgu, a Grecz, Bułharyn i Bestużew byli ich wydawcami (bądź w różnym czasie współwydawcami). Wszystkie trzy artykuły reprezentowały gatunek „przeglądu rocznego”, rozpowszechnionego w rosyjskich wydawnictwach periodycznych pierwszych dziesięcioleci XIX stulecia. W nawiązaniu do Karamzinowskiego *Panteonu autorów rosyjskich* można dodać, że wcześniejszy artykuł Bestużewa, *Spojrzenie na starą i nową literaturę w Rosji* z 1823 roku, jest nazywany „swego rodzaju *Panteonem autorów rosyjskich* w duchu dekabrystowskim”⁴⁰.

Pośrednią odpowiedź na pytanie o pochodzenie ogłoszeń wydawniczych i komentarzy do nich zawierał drugi przypis redakcji „Dziennika Wileńskiego” do przekładu artykułu Grecza:

W dzienniku p. Grecza jest oddział pod napisem: [W]spółczesna Bibliografia Rosyjska, w którym donosi o dziełach nowo wychodzących w państwie rosyjskim, w różnych językach, przydając często zdanie o wartości dzieła i edycji⁴¹.

Z działu „Współczesna Bibliografia Rosyjska”, powtarzającego się w kolejnych numerach „Syna Ocieczestwa” z 1818 roku, pochodzą w „Dzienniku Wileńskim” z tego samego roku anonse w rubryce „rosyjskiej” działu „Wiadomość o nowych dziełach”. Ogłoszenia o *Duchu generała Kulniewa...* i *Wspomnieniach o Włoszech, Anglii i Ameryce* François-René de Chateaubrianda w przekładzie Piotra Szalikowa znajdowały się w drugim numerze rosyjskiego pisma, o *Historii powszechnej o przemysłach myśliwskim i rybołówskim...*, *Duchownym lekarstwie...* oraz *Rękopismie... z wyspy ś.*

³⁸ A. Bestużew, *Rzut oka na literaturę rosyjską, w roku 1824 i w początkach 1825*, przekł. L. Rogalski, „Dziennik Wileński” 1825, t. 1, nr 4, kwiecień, s. 431–442.

³⁹ Zob. współczesne wydanie: A. Бестужев, *Взгляд на русскую словесность в течение 1824 и начале 1825 годов*, [в:] *Полярная звезда, изданная А. Бестужевым и К. Рылеевым*, изд. подготов. В.А. Архипов, В.Г. Базанов, Я.Л. Левкович, Москва–Ленинград 1960, с. 488–499.

⁴⁰ В.А. Недзвецкий, Г.В. Зыкова, *Русская литературная критика XVIII – XIX веков*, Москва 2008, с. 38.

⁴¹ [N. Grecz], *O stanie literatury rosyjskiej...*, s. 462. Przypisy redakcyjne są opatrzone podpisem „R.” (w odróżnieniu od dwóch przypisów pochodzących od autora, oznaczonych numerami 4 i 5).

Heleny... ukazały się w jego numerze trzecim itd.⁴² W czasopiśmie „Syn Ojczyzny” ogłoszenia wydawnicze były ponumerowane i opatrzone w dłuższe lub krótsze omówienia, do „Dziennika Wileńskiego” trafiały natomiast bez numerów i adnotacji.

Jak widać, redaktorzy wileńskiego periodyku powołali się na autorów rosyjskich nie tylko w próbach oceny bieżącej produkcji wydawniczej, lecz także przy samym rejestrowaniu nowości książkowych. Albo inaczej: bezpośrednio oddali samym Rosjanom głos w tej sprawie, a swoją rolę sprowadzili do informowania o ukazaniu się przekładów dzieł rosyjskich na język polski.

Dwa pozostałe przypisy redakcji „Dziennika Wileńskiego” do artykułu Grecza *O stanie literatury rosyjskiej w roku 1817* miały charakter bibliograficzny: pierwszy zawierał odsyłacz do ogłoszeń wydawniczych w „Dzienniku Wileńskim” w lutym 1818 roku, wśród których znajdowała się notka o Karamzinowskiej *Historii państwa rosyjskiego* (w artykule Grecza dzieło to było dopiero zapowiadane), następny zaś przekazywał informację o zamieszczaniu przekładu urywków dzienników Pawła Swinina w polskich wydawnictwach periodycznych⁴³.

O przekładzie na język polski Puszkina *Fontanny Bachczysaraju*, mającym ukazać się w niedługim czasie w Wilnie, była mowa w przypisie redakcyjnym do artykułu Bestużewa⁴⁴.

Wszystkie wymienione artykuły przeglądowe miały dwudzielną strukturę: pierwsza część rzucała światło na nowości wydawnicze (rozumiane jak w ogłoszeniach wydawniczych szeroko, nie tylko jako literatura piękna) z danego roku czy (w ostatnim) z określonych lat, część druga zawierała przegląd zawartości wydawanych czasopism i almanachów (w tym także zawartości nieliterackiej).

Przegląd dokonań literatury rosyjskiej Grecz zaczął od opracowań teoretycznoliterackich reprezentowanych w 1817 roku przez zarys rosyjskiego rymotwórstwa Aleksandra Wostokowa, po czym przeszedł do krytyki literackiej, w której odnotował „rozbiory” utworów (głównie dramaturgicznych) pisarzy rodzimych pióra Aleksieja Mierzłakowa w „Wiestniku Jewropy”, by następnie skupić się na poezji, prozie i dramacie z tego roku, nie tylko

⁴² „Сын Отечества” 1818, № 2, c. 74, 75; № 3, c. 117, 119.

⁴³ Zob.: [N. Grecz], *O stanie literatury rosyjskiej...*, s. 461, 464.

⁴⁴ Zob.: A. Bestużew, *Rzut oka na literaturę rosyjską...*, s. 434.

oryginalnych, ale też przekładowych. Ten ostatni rodzaj twórczości starał się ująć także z perspektywy teoretycznej (co wyróżnia go z grona autorów artykułów przeglądowych, zwykle pomijających ten aspekt), odnosząc się do upowszechniającej się w kraju praktyki kolektywnej pracy nad przekładami:

Jeżeli tłumaczenie ma być równe z oryginałem, co do liczby wierszy, albo raczej zbiorem dwunasto- lub trzynastozgłoskowych wierszy, przedzielonych średniówką i rymem zakończonych, dokazać tego można bez wielkiej nawet trudności. Lecz, jeśli przekład poematu ma być wiernym i dokładnym oddaniem oryginału, a razem zachować *duch* jego i *łatwość*, w którym utrzymana jedność charakteru w działającej mowie, a różnorodność w wyrażeniu, w którym tłumacz, przeniknąwszy jenuz i właściwe znamiona swego poety, oddaje czytelnikowi i widzowi w wiernym i dokładnym na swój język przelewie, mającym we wszystkich częściach, jedność, godność i piękność oryginału; w takim razie we czterech lepiej tylko grać w bostona⁴⁵.

Artykuł z czasopisma „Literaturnyje Listki” rozpoczął się od przeglądu dzieł planowanych do wydania w 1824 roku: ukazanie się *Fontanny Bachczysaraju* Puszkina oraz *Wojnarowskiego* Rylejewa zapowiada, w opinii autora, „obfite żniwo” literackie⁴⁶. Sprawozdaniem z tego, co już znalazło się w rękach czytelników, stała się dopiero druga część artykułu wypełniona omówieniem almanachu Aleksandra Bestużewa i Kondratija Rylejewa „Polarnaja Zwiezda”.

W przeciągu piętnastu miesięcy, które w pracy *Rzut oka na literaturę rosyjską w roku 1824 i w początkach 1825* objął przeglądem Bestużew, literatura rosyjska wzbogaciła się o więcej dzieł poetyckich niż prozatorskich. Można dodać, że ta obserwacja autora okaże się trafna w odniesieniu do całych lat dwudziestych XIX wieku, upływających przede wszystkim pod znakiem poezji, w odróżnieniu od następnego dziesięciolecia, w którym zaznaczy się względna równowaga między poezją a prozą. Wspomniany stan „zubożenia”, w który znalazła się dramaturgia, zaczął poprawiać się za sprawą Aleksandra Szachowskiego i Aleksandra Gribojedowa. Komedia Gribojedowa *Mądremu biada* (tutaj: *Nieszczęście od rozumu*) pozostawała jeszcze w rękopisie. Za największe osobowości poetyckie krytyk uznał Żukowskiego i Puszkina, wyróżnił Rylejewa i Iwana Kozłowa oraz zapowiedział

⁴⁵ [N. Grecz], *O stanie literatury rosyjskiej...*, s. 466.

⁴⁶ [B.a.], *Kilka słów o literaturze rosyjskiej...*, s. 33.

ukazanie się zbioru poetyckiego Kryłowa. Powściągliwie odniósł się do zbioru *Wschodnia lutnia* Aleksandra Szyszkowa, chwalać w nim „dźwięczność wierszy i gładkość języka”, ale tylko po to, aby „cokolwiek pochwalić”⁴⁷. Drugą część artykułu Bestużew wypełnił omówieniem almanachów powstających, w jego opinii, pod wpływem „Polarnej Zwiezdy” i stanowiących odpowiedź na zapotrzebowanie współczesnych czytelników na „literaturę kieszonkową”, w której jest „pisanie mało i czytanie mało”⁴⁸, oraz gazet i czasopism, zarówno wychodzących od jakiegoś czasu, jak i dopiero założonych. Ogólna ocena rynku prasowego w Rosji była pozytywna. Bestużew wyraził opinię, że „dzienniki nasze nie tak są nikczemne, jak niektórzy mędrkowie utrzymują, i ledwie ustępują zagranicznym”⁴⁹, jednocześnie zgłaszając zastrzeżenia pod adresem poszczególnych redaktorów i praktyk edytorskich. Krytyka spadła więc na Bułharyna, któremu, zdaniem Bestużewa, „brakuje czasu do wypracowania pism swoich”⁵⁰, a także na rozpowszechniony w dziennikach „nałóg umieszczania cudzych pism bez pytania”⁵¹.

Wnioski

Pierwszy wniosek z powyższych rozważań można przywołać za Teresą Kostkiewiczową, która sformułowała go w odniesieniu do publikowanych na łamach czasopism zarysów różnych literatur narodowych, nie tylko rosyjskiej: publikacje takie „służyły [...] głównie celom informacyjnym i na ogół nie świadczyły o wprowadzeniu do dyskursu krytycznego punktów widzenia wynikających ze świadomego wyboru określonej orientacji myślowej autorów”⁵². W jeszcze większym stopniu celom informacyjnym służyły opisy nowości wydawniczych, nawet jeśli przybierały postać adnotowaną, zawierając opinie wartościujące na temat danego utworu. Jeżeli już

⁴⁷ A. Bestużew, *Rzut oka na literaturę rosyjską, w roku 1824*, s. 436. Chodzi o Aleksandra Arda-lionowicza Szyszkowa, określonego przez Bestużewa mianem „Szyszkowa 2go” (tamże).

⁴⁸ Tamże, s. 438.

⁴⁹ Tamże, s. 440.

⁵⁰ Tamże, s. 441.

⁵¹ Tamże, s. 440.

⁵² T. Kostkiewiczowa, *Krytyka literacka w Polsce...*, s. 298.

punkt widzenia został zaznaczony, to raczej należał on nie do redaktorów „Dziennika Wileńskiego”, ale do rosyjskich autorów, bezpośrednio „dopuszczanych do głosu” w artykułach przeglądowych i działach „Wiadomość o nowych dziełach” czy „Wiadomości bibliograficzne”. Indywidualny punkt widzenia rosyjskich krytyków literackich uwidaczniał się też w wileńskim czasopiśmie znacznie słabiej niż na gruncie rodzimym ze względu na pomijanie przez polskich tłumaczy szerszych charakterystyk poszczególnych dzieł oraz zawartych w nich opinii wartościujących. W przekładzie *Kilku słów o literaturze rosyjskiej* nie znalazła się więc pełna ocena Bestużewowskiego *Rzutu oka na literaturę rosyjską w przeciągu roku 1823*⁵³, a przekład następnego artykułu tegoż autora, *Rzutu oka na literaturę rosyjską w roku 1824 i w początkach 1825*, nie objął rozpoczynających go ogólnych rozważań o literaturze i krytyce literackiej⁵⁴, o czym zresztą czytelnicy „Dziennika Wileńskiego” zostali powiadomieni w nocy redakcyjnej⁵⁵.

Drugi wniosek dotyczy ram czasowych zaprezentowanego materiału. Zarówno ogłoszenia wydawnicze, jak i artykuły przeglądowe dawały wyobrażenie o literaturze najnowszej, oddanej do rąk odbiorców nie wcześniej niż w roku minionym (wcześniej tylko w przypadku kolejnych wydań, czasem rozszerzonych i poprawionych). Czytelnicy „Dziennika Wileńskiego” nie mieli zatem możliwości zapoznania się z całościowymi, obejmującymi długie odcinki czasowe opracowaniami dziejów literatury rosyjskiej, syntetyzującymi wiedzę o niej od periodyzacji historycznoliterackiej, poprzez hierarchizację dokonań artystycznych ze względu na poziom nowatorstwa, do ustaleń w kwestii wyborów genologicznych i problemowo-tematycznych.

Po trzecie, w „Dzienniku Wileńskim” obserwujemy wzajemne korespondowanie ze sobą spisów nowości wydawniczych i artykułów przeglądowych o literaturze. Wzmianki o ukazaniu się poszczególnych dzieł znajdowały bowiem rozwinięcie w postaci krytycznego omówienia w artykułach przeglądowych. W tych ostatnich były podejmowane też próby sytuowania tego czy innego utworu na tle twórczości pokrewnej (przede wszystkim pod względem genologicznym) oraz w kontekście całokształtu spuścizny autora.

⁵³ Por.: [Б.п.], *Литература...*, c. 27.

⁵⁴ Por.: А. Бестужев, *Взгляд на русскую словесность...*, c. 488–493. Artykuł Grecza nie składał się więc z dwóch, jak wynikało z przekładu, ale z trzech części.

⁵⁵ Zob.: А. Бестужев, *Рзут oka на литературу rosyjską...*, s. 432.

Po czwarte wreszcie, lektura ogłoszeń wydawniczych i artykułów przeglądowych dawała czytelnikom wyobrażenie o dynamice i różnorodności rozwoju literatury rosyjskiej, a przeglądy zawartości gazet i czasopism (także w osobnej rubryce „Pisma periodyczne rosyjskie” w dziale „Wiadomość o nowych dziełach”) oraz działalności stowarzyszeń literackich (okazjonalnie w artykułach przeglądowych, a przede wszystkim w osobnej rubryce „Uniwersytety, Akademie, Towarzystwa Uczonych i Zakłady Naukowe” w dziale „Wiadomości literackie”) pokazywały proces instytucjonalizowania się życia literackiego, kulturalnego i naukowego w Rosji.

Po piąte wreszcie, przegląd zawartości omawianego czasopisma pozwolił poznać praktyki edytorskie na początku XIX wieku (w znacznym stopniu wspólne dla polskich i rosyjskich ośrodków wydawniczych).

Badania nad publikacjami o literaturze rosyjskiej w tym i innych polskich czasopismach z pierwszej połowy XIX wieku są perspektywiczne. Mapowanie *rossiców* na ich łamach nie zostało zakończone. Stworzenia ich „mapy” nie należy traktować przy tym jako celu samego w sobie – przeciwnie, jest to dogodny punkt wyjścia do kompleksowych badań z zakresu rosyjsko-polskich związków literackich, kulturalnych i naukowych. Za perspektywiczne wypada uznać w szczególności studia nad miejscem i rolą w tych kontaktach Tadeusza Bułharyna, jednego z najważniejszych autorów wymienionych w niniejszym artykule.

LITERATURA

- [B.p.], *Kilka słów o literaturze rosyjskiej*, [przekł.?] L.R., „Dziennik Wileński” 1824, t. 1, nr 1, styczeń, s. 33–36.
- [B.p.], *Literatura*, „Literaturnye listki” 1824, č. 1, № 1, январь, s. 25–29. [Б.п.], *Литература*, „Литературные листки” 1824, ч. 1, № 1, январь, с. 25–29].
- [B.p.], *Pisma periodyczne polskie*, „Dziennik Wileński” 1820, t. 1, nr 1, styczeń, s. 117–122.
- [B.p.], *Wstęp do Dziennika z opisaniem położenia geograficznego i temperatury miasta Wilna*, „Dziennik Wileński” 1815, t. 1, nr 1, styczeń, s. 1–6.
- [B.p.], *Dziennik Wileński na rok 1820sty*, „Dziennik Wileński” 1819, t. 2, nr 5, maj, s. nlb.
- Bestużew Aleksander, *Rzut oka na literaturę rosyjską, w roku 1824 i w początkach 1825*, przekł. Leon Rogalski, „Dziennik Wileński” 1825, t. 1, nr 4, kwiecień, s. 431–442.

- Bestužev Aleksandr, *Vzglâd na russkuû slovesnost' v tečenie 1824 i načale 1825 godov*, [w:] *Polârnaâ zvezda, izdannâ A. Bestuževym i K. Ryleevym*, izd. podgotov. V.A. Arhipov, V.G. Bazanov, Â.L. Levkovič, Moskva–Leningrad 1960, s. 488–499 [Бестужев Александр, *Взгляд на русскую словесность в течение 1824 и начале 1825 годов*, [в:] *Полярная звезда, изданная А. Бестужевым и К. Рылеевым*, изд. подготов. В.А. Архипов, В.Г. Базанов, Я.Л. Левкович, Москва–Ленинград 1960, с. 488–499].
- Bulgarin Faddiej, *Žurnal'naâ vsâkaâ vsâčina*, „Severnaâ Pčela” 1842, № 267, s. 1065–1067 [Булгарин Фаддей, *Журнальная всякая всячина*, „Северная Пчела” 1842, № 267, с. 1065–1067].
- Bunina Anna, *Sobranie stihotvorenij*, č. 1, Sankt-Peterburg 1819 [Бунина Анна, *Собрание стихотворений*, ч. 1, Санкт-Петербург 1819].
- Ciechowski Waclaw, *Czasopisma polskie na Litwie*, „Kwartalnik Litewski” 1910, t. 2, s. 39–124.
- Dąbrowska Magdalena, „Wystawić czytelnikom w rzucie jednym oka literaturę rosyjską”, czyli o przeglądach dziejów literatury rosyjskiej w polskich wydawnictwach periodycznych pierwszej połowy XIX wieku, [w:] *Polska – Rosja w sferze kultury i religii. Wybrane problemy*, red. Agata Krzywdzińska, Kraków 2016, s. 185–199.
- Gajkowska Cecylia, *Czasopiśmiennictwo literackie XIX wieku*, [w:] *Słownik literatury polskiej XIX wieku*, red. Józef Bachórz, Alina Kowalczykowa, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991, s. 144–156.
- Galster Bohdan, *Paralele romantyczne. Polsko-rosyjskie powinowactwa literackie*, Warszawa 1987.
- [Grecz Nikolaï], *O stanie literatury rosyjskiej w roku 1817 (z Dzien. Ros. Syn Ojczyzny)*, „Dziennik Wileński” 1818, t. 1, nr 5, maj, s. 465–466.
- G[reč] Nikolai, *O proizvedeniâh russkoj literatury v 1817 godu*, „Syn Otečestva” 1818, č. 43, № 1, s. 3–13 [Г[реч] Николай, *О произведениях русской литературы в 1817 году*, „Сын Отечества” 1818, ч. 43, № 1, с. 3–13].
- Grečeskie klassiki, perevedennye Ivanom Martynovym*, Sankt-Peterburg 1823–1829 [Греческие классики, переведенные Иваном Мартыновым, Санкт-Петербург 1823–1829].
- Hemnicer Ivan I., *Basni i skazki. V treh častâh*, izd. 5 vnov' isprav., Sankt-Peterburg 1820 [Хемницер Иван И., *Басни и сказки. В трех частях*, изд. 5 вновь исправ., Санкт-Петербург 1820].
- Jędrzejewski Tomasz, *Literatura w warszawskiej prasie kulturalnej pogranicza oświecenia i romantyzmu*, Kraków 2016.
- Kostkiewiczowa Teresa, *Krytyka literacka w Polsce w epoce oświecenia*, [w:] Elżbieta Sarnowska-Temierusz, Teresa Kostkiewiczowa, *Krytyka literacka w Polsce w XVI i XVII wieku oraz w epoce oświecenia*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, s. 151–341.

- Kowal Jolanta, *Literackie oblicze „Dziennika Wileńskiego” (1805–1806 i 1815–1830)*, Rzeszów 2017.
- Kucharska Eugenia, *Literatura rosyjska na łamach „Dziennika Wileńskiego”*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Rossica Stetinensia” 1991, nr 2, s. 7–29.
- Mann Ūrij, *Ruskaâ literatura XIX veka. Èpoha romantizma*. Moskva 2001 [Манн Юрий, *Русская литература XIX века. Эпоха романтизма*, Москва 2001].
- Martynov Ivan, *Tehno-botaničeskij slovar’*, Sankt-Peterburg 1820 [Мартынов Иван, *Техно-ботанический словарь*, Санкт-Петербург 1820].
- Mikulski Tadeusz, *Historia literatury wobec zagadnień księgoznawstwa*, [w:] *Studia nad książką poświęcone pamięci Kazimierza Piekarskiego*, Wrocław 1951, s. 65–77.
- Nedzveckij Valentin A., Zyкова Galina V., *Ruskaâ literaturnaâ kritika XVIII–XIX vekov*, Moskva 2008 [Недзвецкий Валентин А., Зыкова Галина В., *Русская литературная критика XVIII–XIX веков*, Москва 2008].
- Prozorov Valerij V., Milovanova Ol’ga O., Elina Elena G., Zaharov Evgenij E., Knigin Igor’ A., *Istoriâ russkoj literaturnoj kritiki*, red. V.V. Prozorov, Moskva 2002 [Прозоров Валерий В., Милованова Ольга О., Елина Елена Г., Захаров Евгений Е., Книгин Игорь А., *История русской литературной критики*, ред. В.В. Прозоров, Москва 2002].
- Rejtblat Abram I., *Faddej Venediktovič Bulgarin: ideolog, žurnalist, konsultant sekretnoj policii. Stat’i i materialy*, Moskva 2016 [Рейтблат Абрам И., *Фаддей Венедиктович Булгарин: идеолог, журналист, консультант секретной полиции. Статьи и материалы*, Москва 2016].
- Ryleev Kondratij, *Vojnarovskij*, Moskva 1825 [Рылеев Кондратий, *Войнаровский*, Москва 1825].
- Ryleev Kondratij, *Dumy*, Moskva 1825 [Рылеев Кондратий, *Думы*, Москва 1825].
- Sawicki Stefan, *Początki syntezy historycznoliterackiej w Polsce. O sposobach syntetycznego ujmowania literatury w I połowie w. XIX*, Warszawa 1969.
- Żbikowski Piotr, *Klasycyzm postanistawowski. Zarys problematyki*, Warszawa 1999.